

– Ф.1216. – Оп.1. – Спр.76. – Арк.207; Документи о разгроме германских оккупантов на Украине в 1918 г. – Б.м., 1942. – С.196; 46. ЦДАВО України. – Ф.1216. – Оп.1. – Спр.76. – Арк.228; 47. Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920). – М., 1966. – С.83; 48. Державний архів Хмельницької області. – Ф.Р.3218 – Оп.1. – Спр.75. – Арк.3; Печенко Г. Партизани Державні в боротьбі проти окупантів та петлюрівських банд//В боях за Жовтень. Спогади учасників революційної боротьби на Поділлі – Хмельницький, 1958. – С.209; 49. ЦДАВО України. – Ф.1793. – Оп.1. – Спр.43. – Арк.152; 50. Мироненко О. Крах маріократії П. Скоропадського // Українське державотворення: не витребуваний потенціал: словник-довідник. – К., 1997. – С.255-256; 51. Гуменюк К.С. Вказана праця. – С.150; 52. Захарченко П. Вказана праця – С.52-81.

Л.М. Багас

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ БІЖЕНЦІВ У ПОДІЛЬСЬКІЙ ГУБЕРНІЇ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

На випадок війни прикордонні території в першу чергу опинялись у вирі подій. У роки Першої світової війни в такому становищі опинилося Поділля. Воно стала ареною передислокації великої маси військового та цивільного населення. Трудові й фінансові ресурси краю використовувались у цілях війни. Зрештою губернія була окупована. Це викликало значні зміни в економічному і суспільно-політичному житті краю. Цей відносно короткий у хронологічному плані період насичений різноманітними подіями в соціально-економічному і громадсько-політичному житті регіону. Його історія досліджувалася багатьма вченими. Серед них особливе місце займають дослідники В.П. Воловик¹, С.К. Гуменюк², М.П. Костриба³, І.О. Пшук⁴, І.Ф. Слизький⁵. Однак ще залишилося чимало важливих аспектів, які вимагають більш ґрунтовного вивчення, нових підходів та оцінок.

Значимість цієї теми в дослідженні історії Першої світової війни впливає як з точки зору з'ясування внутрішніх соціально-економічних і громадсько-політичних процесів, так і з міжнародного аспекту, оскільки Україні в планах воюючих держав відводилася значна роль. Крім того, в надрах Першої світової війни визрівали процеси, які зумовили революційний вибух, внаслідок якого розвалилася Російська та Австро-Угорська імперії, а в Україні почалося будівництво незалежної держави. Без визначення цього не можна збагнути суть і значимість не тільки національно-визвольного руху, але і державотворчих процесів, що зумовлює актуальність дослідження проблеми „Подільська губернія під час Першої світової війни.”

Із початком війни, що відразу набула світових масштабів, мільйони людей опинились у скрутному становищі. Вона стала великою катастрофою не тільки для воїнів, а й для цивільного населення воюючих держав. Із 65 млн. мобілізованих солдатів на фронтах 10 млн. загинуло і 20 млн. поранено. Жертви серед цивільного населення були майже такі ж самі⁶. Тому приділялася значна увага не лише допомозі фронтовикам, а й допомозі цивільному населенню, в першу чергу нужденним родичам військовослужбовців, дітям-сиротам, інвалідам та особливо такій численній групі постраждалих, як біженці.

Влітку 1915 р. воєнна ситуація на Південно-Західному фронті почала складатись не на користь російської армії. Австро-німецькі війська перейшли в наступ, що призвело до небувалого в історії людства розмаху масового неорганізованого руху цивільного населення – виникла проблема біженців. З наближенням військ противника до кордонів імперії у західних прифронтових районах оголосили тотальну евакуацію. Заселивши населенні пункти, що знаходились у межах воєнних дій, біженці з усією силою – розоренні, голодні, безпорадні – широким потоком влились у найближчий тил відступаючої армії. Війна, що ввірвалася непроханим гостем у розмірене життя подолян, зруйнувала їх звичний уклад, позбавила житла, примусила цілими селами зриватися з постійних місць проживання і рухатися на схід.

На початку червня 1915 р. вище російське командування видало наказ про негайне виселення людей і вивезення майна з території, що може бути окупована. На ділі це означало примусове виселення селянства, в першу чергу чоловіків призовного віку від 17 до 45 років, щоб зберегти кадри для поповнення армії та позбавити ворога трудових ресурсів. Одночасно в сільського населення реквізувалося, крім місячної норми, все продовольство.

Поряд з цим, біженство з перших днів війни мало й своєрідне психологічне підґрунтя. Уряди країн для досягнення поставлених у війні завдань, окрім мобілізації людських, фінансових, продовольчих і матеріально-технічних ресурсів, звернулися до засобів ідеологічного та психологічного впливу на своїх співвітчизників. Засоби масової інформації супротивних військових

.....
блоків звинувачували дії протилежної сторони у «вандалізмі», «варварстві», нищенні досягнень культури та інших надбань на окупованих територіях. Хоча у більшості випадків армійські частини поводитися з цивільним населенням як окупанти, все ж не було підстав для поголовного переміщення населення з постійного місця проживання⁷.

Уже влітку 1915 р., коли в зв'язку з воєнними подіями на фронті розпочався суцільний потік біженців, справу надання їм допомоги було перенесено з площини добродійності в сферу опіки державою своїх знедолених громадян. Зрозумівши, що це явище стало першочерговим питанням державної важливості, уряд підготував відповідний законопроект, який був затверджений імператором Миколою II 20 серпня 1915 р. як Закон про забезпечення потреб біженців. Цей документ визначав політику державної опіки останніх аж до жовтня 1917 р. Цим законом визначався статус біженців. Згідно з ним біженцями вважаються особи, які залишили місцевості під загрозою окупації чи вже окуповані противником або виселені за розпорядженням військових чи цивільних властей з району воєнних дій, а також вихідці з ворожих Росії держав, за винятком іноземних підданих німецької й угорської національності. Особи, вислані під наглядом поліції з району воєнних дій, біженцями не вважаються⁸.

Керуючись законом, з 10 вересня 1915 р. розпочала роботу при МВС Особлива нарада з влаштування біженців з метою контролю і загального керівництва у справах останніх. До її складу ввійшли представники державних органів, громадських та національних організацій⁹. До її функцій входив розподіл державних кредитів, опіка в справі транспортування й розміщення біженців у нових місцях поселення, їх реєстрація. У разі реєвакуації їм надавалася допомога на проїзд і відновлення господарства, проводилась оцінка нерухомого й рухомого майна, залишеного під час евакуації. Особлива нарада повинна була забезпечити відшкодування населенню збитків, надавати кредити. В програмі дій Народи передбачалися також заходи, що забезпечували духовні потреби біженців, зокрема влаштування до шкіл, різних курсів, допомога у встановленні втрачених зв'язків між членами їх родин тощо¹⁰.

30 серпня 1915 р. був прийнятий Закон про біженців. Матеріальна допомога у вигляді «пайкових» та квартирних коштів здійснювалася через численні громадські організації. Для багатьох біженців вони були єдиним засобом існування. Пайок включав перелік необхідних людині продуктів для проживання і видавався біженцям у вигляді гарячого харчування у прифронтовій смузі. Типовий пайок, розроблений спеціально для біженців, як максимум становив для дорослої людини 2 фунти хліба, по 0,25 фунта крупи, овочів, сала або м'яса, 0,5 фунтів солі, чай з 3-а шматками цукру. Вартість такого пайка для дорослого біженця обчислювався в 21,6 коп. в день. Для ослаблених дітей і дітей віком до 8 років передбачалась склянка молока, 1 фунт білого хліба, 0,25 фунта манної крупи. Для дітей віком від 8 до 15 років встановлювалась половинна норма пайка дорослої людини¹¹.

Поділля з перших днів війни стало прифронтовою зоною, що спричинило мобілізацію її сил та ресурсів для потреб армії. Губернія стала місцем дислокації великої кількості військ Південно-Західного фронту і його матеріально-технічного забезпечення. Тут розмішувалися госпіталі, лазарети, військові склади, тилові резерви, формувалися маршові роти й батальйони і велика кількість біженців. Обладнання та забезпечення перев'язочно-харчувальних загонів всім необхідним здійснювалося завдяки асигнуванням Подільського губернського земства в розмірі майже 70000 крб. на 1915 р.¹²

До Подільської губернії постійно прибували біженці з територій, які стали театром військових дій. Вівся їх суворий облік по кожному повіту. Ямпільський розпорядник 3 січня 1915 р. повідомляв Подільського губернатора, що станом на 1 січня 1915 р. в повіті проживало 237 біженців, з яких 81 жінка і 132 дитини. За національністю: 58 чол. – малоросіяни, 125 чол. – поляки, 5 чол. – латиші, 13 чол. – русини, 36 чол. – євреї. З них заробіток отримують – 40 чол., потребують матеріальної допомоги – 7 чол.¹³

Особливо великі потоки біженців були влітку-восени 1915 р. Після стабілізації лінії фронту наприкінці 1915 р. рух біженців майже припинився. Розселення останніх спочатку відбувалося на добровільній основі. Переважна більшість населення селилась у сільській місцевості, де не лише можна було прохарчуватися та знайти заробіток на сільськогосподарських роботах. Населення губернії брало їх до себе на постій. Охоче бралися ті родини, в яких знаходилося більше працездатних членів. Проте чимало біженців розмішувалося у поміщицьких садибах, монастирях, школах та інших приміщеннях.

Список біженців Подільської губернії станом на 1 січня 1916р.¹⁴

№ з/п	Повіт	К-сть біженців	К-сть забезпечених	К-сть потребуючих допомоги
1	Балтський	886	326	90
2	Брацлавський	2390	2193	100
3	Вінницький	702	363	230
4	Гайсинський	497	497	-
5	Кам'янецький	-	-	-
6	Летичівський	199	170	29
7	Могилівський	38	38	-
8	Ольгопільський	235	142	93
9	Проскурівський	427	91	89
10	Ушицький	18	-	18
11	Ямпільський	227	144	83
	ВСЬОГО	5712	3954	656

Голова Особливої Ради з прийняття мір для оборони країни генерал І. Поливанов 14 листопада 1915 р. затвердив правила видачі допомоги робітникам і службовцям підприємств, які евакуйовувалися за розпорядженням військової влади.

Ці правила передбачали: 1. службовці з окладом не більше 2400 крб. в рік і працівники підприємств, що евакуйовуються, отримують за рахунок евакуаційного фонду винагороду: службовці - в розмірі половини місячного окладу, а робітники - в розмірі 2-х недільної плати; 2. видавали евакуаційні посвідчення як окремим особам, так і партіями для безкоштовного проїзду; 3. отримували підйомні: робітники і службовці - 20 крб., жінки робітників і службовців - 10 крб., їх діти до 15 років - 5 крб., робітники і службовці до 17 років - 10 крб., виплачувались підйомні на дітей.; 4. допомога виплачувалася заводоуправлінням військово-промислових комітетів, органами Всеросійського Союзу Земств й іншими організаціями.

Біженцям, які не працювали, видавали спеціальні книжки, де робили значки про забезпечення продовольством, одягом. Їм видавали продукти з запасів, які евакуйовували. Біженців відправляли по лінії Деражня-Могилів-Подільський, а саме в Проскурівський повіт - м. Деражня, в Кам'янецький повіт - на м. Городок-Ярмолинці-Михайполь, в Кам'янецький повіт - на м. Дунаївці-Нова Ушиця, в Кам'янецький повіт - Китайгород.¹⁵

Розруха, голод, відсутність елементарних норм забезпечення, недостатня кількість лікувальних закладів, особливо у прифронтовій зоні, безсистемність руху біженців, їх скупченість й антисанітарія, невлаштованість життя цих громадян призвели до спалаху епідемій. Взагалі біженці являли собою групу населення особливо вразливу до останніх. Вони заповнювали всі наявні міські інфекційні ліжка, а в багатьох випадках і госпіталі для поранених, не говорячи про нові, нашвидкоруч відкриті для них лікарні та бараки. Безсистемність і невлаштованість руху біженців, тим більше у літній час, призвели до спалаху інфекційних хвороб у Подільській губернії.

У зв'язку з цим 18 лютого 1915 р. відбулося засідання медичної комісії Губернських Земських зборів, на яких заслухали заходи боротьби з інфекційними хворобами й виділили на боротьбу з тифом і холерою 300000 крб.¹⁶ Вже в 1916 р. витрати на боротьбу з епідеміями в губернії становили 377005 крб.¹⁷

Поява під час війни такого явища, як біженці породила цілу низку проблем соціального, економічного та політичного характеру. Дослідження проблеми біженців є важливою складовою вивчення історії Поділля.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Воловик В.П. Боротьба за владу Рад на Поділлі. 1917-1920 рр. - К., 1968; 2. Гуменюк С.К. Боротьба трудящих Поділля з внутрішньою контрреволюцією і іноземною інтервенцією в роки громадянської війни. 1918-1920 рр. - К., 1976; 3. Костриба М.П. Боротьба трудящих за встановлення радянської влади на Поділлі. - Хмельницький, 1957; 4. Пшук І.О. Боротьба проти інтервенції та внутрішньої контрреволюції на Вінниччині. 1919-1920 рр. - Вінниця, 1958; 5. Слизький І.Ф. Ревкоми і комбіді Поділля в боротьбі за встановлення і зміцнення влади Рад. 1918-1919 рр. - К., 1953; 6. Герцик Л.І. Рух населення на території Росії під час Першої світової війни і революції. - М., 1926. - С.22; 7. ЦДІА України. - Ф.719. - Оп.1. - Спр.4. - Арк. 277; 8. Закони і

розпорядження про біженців: Вип.1. – М., 1915. – С.2,3; 9. Закони і розпорядження про біженців: Вип.2. – М., 1916. – С.120; 10. Закони і розпорядження про біженців: Вип.2. – М., 1916. – С.120-121; 11. ЦДДА України – Ф.719. – Оп.1. – Спр.42. – Арк.258; 12. Закони і розпорядження про біженців: Вип.2. – М., 1916. – С.20; 13. ДАХО. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.1159. – Арк.16; 14. ДАХО. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.1159. – Арк.94; 15. ДАХО. – Ф.227. – Оп.1. – Спр.8432. – Арк.254; 16. ДАХО. – Ф.233. – Оп.1. – Спр.31. – Арк.37; 17. ДАХО. – Ф.233. – Оп.1. – Спр.33. – Арк.47.

О.С. Барнасюк, І.М. Романюк

ПРОФСПІЛКИ ВІННИЧЧИНИ В РОКИ ГОЛОДОМОРУ 1932-1933 РОКІВ

Історія профспілкових організацій початку 30-х рр., особливо в роки голодомору, довгий час залишалася поза увагою вчених-істориків. Якнайшвидшому відродженню авторитету професійних спілок допоможе всебічний аналіз більшовицької політики одержавлення громадських інститутів, що створила соціальну сутність профспілок та унеможливила повноцінну реалізацію політики соціального партнерства.

Метою даної статті автори ставлять вивчення діяльності профспілок Вінниччини в роки голодомору 1932-1933 рр. У наш час існує необхідність об'єктивного аналізу й нового погляду на дану проблему: Її необхідно розкривати з урахуванням сучасного трактування подій того часу, а це вимагає подальшого розроблення, переосмислення критеріїв в оцінці діяльності громадських організацій і установ.

Пошук нових підходів до вивчення історії профспілкового руху намітився в українській історіографії після проголошення незалежності. У середині 90-х рр. вийшли друком дослідження Б. Андрусишина¹, Г. Касьянова², О. Реєнта³ та інших, які започаткували вивчення історії становлення в Україні системи соціального партнерства, а також процеси одержавлення професійних спілок. У кінці 90-х рр. і на початку ХХІ ст. з'явилися цікаві дослідження, які з нових позицій висвітлюють окремі питання історії радянських профспілок⁴.

Питанням діяльності профспілок Вінниччини, зокрема і в досліджуваний нами період, присвячені нариси і статті В.Баранського⁵, З.Кукурудзи та Є.Олещенко⁶, П.Калоші⁷.

Однак загалом діяльність профспілок Вінницької області в період голодомору 1932-1933 рр. являється малодослідженою і недостатньо вивченою темою в сучасній історіографії.

Особливістю даної статті є те, що вона написана на основі документів Державного архіву Вінницької області.

Починаючи суцільну колективізацію, радянський уряд вважав, що цей захід швидко забезпечить зростання продуктивності сільськогосподарського виробництва. І під колективізацію на 1931 р. (3-й рік першої п'ятирічки) більшовицьким урядом були заплановані для України підвищені плани постачання державі сільськогосподарської продукції.

Колективізація проходила насильницькими методами. Її фактичні темпи у три рази перевищували план на першу п'ятирічку. У доповіді "Підсумки першої п'ятирічки" на об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК ВКП(б) 7 січня 1933 р. Й. Сталін цинічно заявив: "Партія домоглась того, що колгоспи об'єднують тепер більше 60% сільських господарств з охопленням більше 70% всіх селянських площ, що означає перевиконання п'ятирічки в три рази"⁸.

Але результати такої швидкої та бездумної насильницької колективізації виявились плачевними. Вже у 1931 р. продуктивність сільськогосподарського виробництва була дуже низькою. Але більшовицький уряд і не думав зменшувати плани постачання державі сільськогосподарської продукції. Тому весь урожай колгоспів та радгоспів 1931 р. був забраний в рахунок планової хлібозаготівлі. У колективних господарствах Вінниччини не залишилось навіть насінневого фонду. Разом з цим зменшився рівень постачання міського населення сільськогосподарською продукцією.

Ясна річ, такі результати колективізації на Поділлі не задовольняли більшовицький уряд. 1932 р. в області терміново створюється Вінницька обласна профрада, яку очолив О. Ройзман, та оргбюро облпрофради під керівництвом П. Ключко. Перше засідання оргбюро Вінницької облпрофради відбулось 13 березня 1932 р., на якому затвердили обласні оргбюро професійних спілок: цукровиків, МТС, наймитства, держторгівлі та кооперації, робітників тваринницьких радгоспів, землеробських радгоспів, фінансово-банківських робітників, робітників зв'язку та інших⁹. Згодом було організовано обком профспілки робітників освіти (робос)¹⁰, цементників, держустанов, промжитбуду тощо¹¹.